

Adam Panasiuk

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: 0000-0002-1013-6695

Materiały w Archiwum Warszawskim Radziwiłłów (Archiwum Główne Akt Dawnych) i ich przydatność do badań nad historią dawnych ośrodków miejskich (Hanna, Kodeń, Sławatycze)

Wstęp

Archiwalia będące przedmiotem niniejszego artykułu przechowywane są w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (dalej: AGAD) i wchodzi w skład Archiwum Warszawskiego Radziwiłłów Działu XXV (dalej: AR XXV)¹. Pochodzą z lat 1536–1893, liczą 41,3 metrów bieżących, 5408 (4718 jednostek archiwalnych). Dział obejmuje inwentarze kluczy, ich części składowych, dóbr, folwarków, wsi, zaścianków oraz rezydencji (głównie w Nieświeżu i Białej), będących w posiadaniu Radziwiłłów z linii birżańskiej, nieświeskiej, ołyckiej i kleckiej, później też Wittgensteinów². Jak dotąd, z pewnymi wyjątkami, nie były poddawane szczegółowej analizie źródłoznawczej³.

Powyżej wymienione archiwalia stanowią specyficzne źródło do poznania stosunków społecznych, gospodarczych, etnicznych, wyznaniowych (w mniejszym stopniu), mogą być także przydatne dla badaczy

¹ W przypisach stosowany będzie skrót: AGAD, AR XXV.

² https://agad.gov.pl/?page_id=872#XXV [dostęp: 01.01.2022]. Zob. też B. Smoleńska, T. Zielińska, *Archiwalia prywatne w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (archiwa magnackie)*, „Archeion”, 38, 1962, s. 167–197.

³ Jeden z inwentarzy sławatyckich z 1765 wydali Grażyna i Mieczysław Lewczukowie, „Inwentarz Państwa Sławatyckiego” z 1765 roku, „Nadbużańskie Sławatycze”, 2, 2001, s. 7–49.

zajmujących się onomastyką i toponomastyką⁴. Pozwalają również śledzić specyfikę obszaru pogranicza państwowego polsko-litewskiego i etniczno-religijnego⁵. Są one interesującym zbiorem o charakterze nienarracyjnym, lecz statystyczno-opisowym. Sporządzano je w różnych celach. Jednym z nich były cele fiskalne – określenie dochodu, jaki można było uzyskać od mieszkańców posiadłości. Oprócz tego spisywano je przed przejściem dóbr w dzierżawę czy zmianą właściciela. W takim przypadku wykonywano je w dwóch egzemplarzach, tzw. inwentarzu podawczym i rewersalnym, służących do kontrolowania stanu dóbr, szczególnie przy dzierżawach na określony czas. Pod koniec XVIII w. inwentarze służyły już tylko celom podatkowym. Inwentarze/rewizje dóbr powszechnie sporządzano na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego jeszcze w XIX stuleciu, gdyż nie znano tam instytucji hipoteki, jak to miało miejsce na ziemiach zaboru austriackiego⁶. Pomimo tego, sporządzający te źródła lustratorzy dostarczyli szeregu innych, istotnych dla historyka (i nie tylko) informacji⁷.

Inwentarze/rewizje będące przedmiotem niniejszego artykułu sporządzane były dla całych kompleksów dóbr, oprócz wspomnianych w tytule niniejszego rozdziału miast, zawierały również opisy pozostałych wsi. Ze względu na charakter gospodarczy formularz inwentarza miasta różnił się od formularza dla wsi, np. w odniesieniu do wsi skupiano się bardziej na dobytku gospodarskim. Urzędnicy spisywali inwentarz żywy, różne sprzęty i niekiedy budynki. Stan zachowania omawianych inwentarzy jest dobry⁸. Dla Kodnia zachowały się ponadto 2 inwentarze (z 1599 i 1699 r.) przechowywane w Archiwum Narodowym w Krakowie, w zespole Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów⁹, zaś dla Sławatycz jeden inwentarz z 1765 r., po-

⁴ Inwentarze/lustracje dóbr w badaniach onomastycznych wykorzystywali m. in. P. Złotkowski, *Antroponimia historyczna mieszczan i chłopów Brańska i okolic w ujęciu statycznym i dynamicznym*, Lublin 2017, M. Olejnik, *Antroponimia starostwa grabowieckiego (XVI–XVIII w.)*, Lublin 2019.

⁵ Zob. np. A. Panasiuk, *On the border of Lithuania and the Crown. The town and its owner: Sławatycze in the light of economical inventories/revision (17th–18th centuries) against the background of selected Polish towns*, [w:] *Pogranicza. Miasto – Wieś – Religijność*, red. L. Wojciechowski, Lublin 2020, s. 15–42.

⁶ H. Stebelska, *Typy akt majątkowych epoki feudalnej w archiwach podworskich*, „Archeion”, 26, 1956, s. 166.

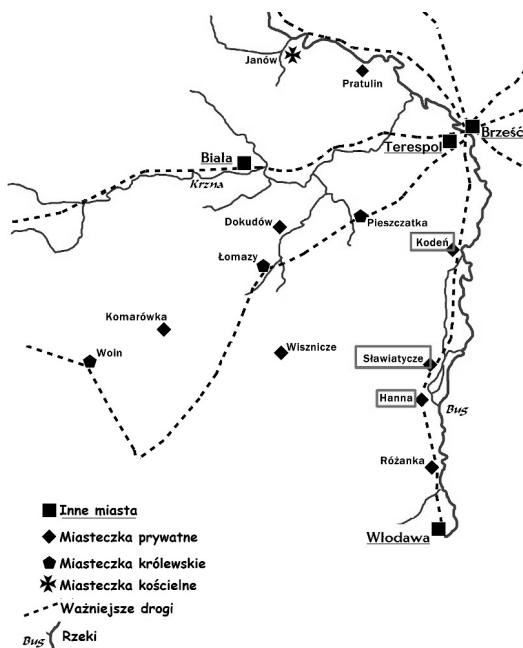
⁷ Inwentarze zawierają również informacje na temat rozmiarów hodowli czy wysiewów, jednak w artykule ograniczono się do wybranych rodzajów danych.

⁸ Inwentarze są udostępniane w formie mikrofilmu.

⁹ Archiwum Narodowe w Krakowie, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, Akta prawno-majątkowe dóbr Kodeń, Wysock, Luszniew, Berezolupy, Olszany, Lubuszów, Sejny, Uzłów i inne, sygn. 951, k. 455–486, Inwentarz Miasta y Włości Kodeńskiej spisany 1599 r.; Archiwum Narodowe Kraków, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, Sprawy ma-

chodzący ze zbiorów Miejskiej Biblioteki Publicznej w Białej Podlaskiej¹⁰; ich treść nie będzie szczegółowo omawiana, lecz stanowi tło dla interesujących nas archiwaliów.

Omawiane dawne miasta znajdowały się w zachodniej części powiatu brzeskoliteńskiego województwa brzeskoliteńskiego Wielkiego Księstwa Litewskiego (zob. Mapa 1), należały do grupy prywatnych małych miast – miasteczek. Prawa miejskie uzyskały w XVI w., a utraciły w wieku XIX w wyniku represji carskich (tzw. reforma administracyjna)¹¹. Obecnie miejscowości te leżą w północno-wschodniej części województwa lubelskiego, w powiecie białskim (Biała Podlaska).

Mapa 1. Hanna, Kodeń i Sławiatycze na tle innych miast zachodniej części powiatu brzeskoliteńskiego województwa brzeskoliteńskiego w okresie przedrozbiorowym. Opracowanie własne autora.

jątkowe i gospodarcze dóbr i miasteczka Kodeń, sygn. 997, k. 513–534, [Inwentarz miasta Kodnia z 1699 r.]. Inwentarze są zdigitalizowane i w całości dostępne w Internecie.

¹⁰ Miejska Biblioteka Publiczna w Białej Podlaskiej, Dział Wiedzy o Regionie, sygn. MN-542, Inwentarz Imię Pana Przedzickiego autentyczny Państwa Sławiatyckiego [1765 r.]. Inwentarz jest w formie kopii (skanu), przechowywany na papierze.

¹¹ Odebranie praw miejskich tłumaczono m.in. chęcią zahamowania pijaństwa, mającego swe źródło w licznych jarmarkach. W swym rozporządzeniu car Mikołaj I nakazał ponadto, aby nie udzielać praw miejskich tym wsiom, co do których istniało podejrzenie, że właściciele kierowali się wyłącznie zwiększeniem swych dochodów, R. Kołodziejczyk, *Zamiana miast na osady w Królestwie Polskim*, „Kwartalnik Historyczny”, 68, 1961, z. 1, s. 193.

Hanna i Sławatycze należały do jednego kompleksu dóbr, znajdującego się na początku XVI w. w rękach Bohowitynow, ok. 100 lat później w rękach Leszczyńskich, a od 1685 r. Radziwiłłów¹². Kodeń został założony przez Jana Sapiechę w roku 1511¹³. O ile w przypadku Hanny i Sławatycz możemy być pewni, że inwentarze/rewizje tych dóbr znalazły się w Archiwum Warszawskim Radziwiłłów w wyniku transakcji majątkowych, o tyle w przypadku Kodnia kwestia ta jest bardziej skomplikowana. Według ustaleń Andrzeja Tłomackiego, kolejny (dziewiąty) właściciel dóbr kodeńskich, Jan Fryderyk Sapieha (1680–1751) ożenił się w 1717 r. z Konstancją z Radziwiłłów (ur. 1697), co mogłoby tłumaczyć fakt, że inwentarze kodeńskie znalazły się później w archiwum radziwiłłowskim¹⁴.

Tabela 1. Data lokacji miejskiej, degradacji miasta, czas powstania źródeł, liczba inwentarzy/rewizji Hanny, Kodnia i Sławatycz.

	Hanna	Kodeń	Sławatycze
Lokacja miasta	1546	1511	1519
Degradacja miasta	1821	1869	1869
Czas powstania źródeł	1718–1764	1749–1757 (1599–1699)	1656–1764 (1765)
Liczba inwentarzy/rewizji	13	3 (2)	25 (1)

Sporządzono na podstawie: R. Krzysztofik, *Lokacje miejskie na obszarze Polski. Dokumentacja geograficzno–historyczna*, Katowice 2007. W nawiasach podano lata i liczbę inwentarzy spoza Archiwum Warszawskiego Radziwiłłów (AR XXV).

¹² Zwięzły zarys dziejów Hanny i Sławatycz przedstawił Tomasz Demidowicz, *Hanna – zarys dziejów*, Biała Podlaska 2010; *Sławatycze – zarys dziejów*, Biała Podlaska 2003. W historiografii panował błędny pogląd na temat daty lokacji Sławatycz. W wielu pracach powielano informację, że miejscowość uzyskała prawa miejskie w 1579 r. Kwestię rozstrzygnął Andrzej Buczyło, który odnalazł przywilej lokacyjny z 1519 r., A. Buczyło, *Dokument Zygmunta Staroego z 1519 roku dla Bohusza Michała Bohowitynowicza ze zgodą na lokację miasta w Sławatyczach*, „Nadbużańskie Sławatycze” 21, 2020, s. 101–108.

¹³ Historię Kodnia ukazał wspomniany już wyżej T. Demidowicz, *Kodeń – zarys dziejów*, Biała Podlaska 2006. Historię skupioną wokół cudownego obrazu Matki Bożej Kodeńskiej przedstawił pod koniec XIX stulecia ks. Józef Pruszkowski, *Kodeń Sapiechów, jego kościoły i starożytny obraz Matki Boskiej Gwadelupeńskiej. Z dawnych i współczesnych źródeł*, Kraków 1898.

¹⁴ A. Tłomacki, *Sapiehowie kodeńscy*, Warszawa 1996, s. 91.

Hanna

Dla Hanny zachowało się 13 inwentarzy z 10 różnych lat (1718–1764, po 2 z 1738, 1746 i 1764), sporządzanych w nieregularnych odstępach czasu. Formularz nie był jednolity; w każdym inwentarzu podawano liczbę właścicieli gospodarstw, a także wykonywany zawód (bakalar, dziesiętnik), w większości rozdział działek mieszkalnych, włók (podział na „poletek ozimy” i „jarzynny”, włóki ciągłe i czynszowe i inne), folwarków, wysokość uzyskiwanego dochodu oraz powinności mieszczan. Na końcu każdego inwentarza dokonywano podliczenia liczby placów, folwarków, włók (z podziałem na płatne, wolne, puste), a także wysokość dochodu z miasta (czasami z wyszczególnionymi opłatami).

Tabela 2. Rodzaje informacji podawanych w inwentarzach/rewizjach Hanny.

Rok	Liczba właścicieli	Rozdział placów	Rozdział ogrodów	Rozdział włók	Rozdział folwarków	Stajowe	Prowent	Powinności	Sporządzający
1718	■	■			■				
1728	■	■		■			■		■
1736	■	■	■	■	■		■	■	
1737	■	■	■	■	■		■		
1738/A	■								
1738/B	■	■	■	■	■		■	■	
1741	■	■	■	■	■		■		
1742	■			■			■	■	
1745	■	■		■		■	■	■	■
1746/A	■					■			
1746/B	■	■		■		■	■		

1764/A	■					■	■	
1764/B	■	■		■		■	■	

Źródło: Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej AGAD), Archiwum Warszawskie Radziwiłłów Dział XXV (dalej AR XXV), sygn. 3787/1, 3791–3797, 3801, 3802/1, 3802/2, 3804, 3805.

Poszczególne inwentarze różnią się między sobą co do zawartych w nich rodzajów informacji. Najwięcej dostarcza źródło z 1741 r., a najmniej z 1738 r. (pierwsze). Jak wspomniano, w każdym inwentarzu notowano właścicieli gospodarstw, bardzo często rozdział placów i włók, wysokość procentu i powinności (zob. Tabela 2). Zaznaczyć należy, że w przypadku „zdwojonych” inwentarzy dostrzega się różnice zarówno co do rodzaju podawanych danych, jak i różnice ilościowe (liczba właścicieli, itd.).

Inwentarze notują ponadto takie obiekty jak dwór, cerkiew (tylko cerkiew), arendę miejską, a także włóki, folwarki, ogrody (bez wskazania lokalizacji). Tylko raz, w źródle z 1742 r., poświadczono zostały nazwy ulic (Parczewska, Nadstawska) – we wcześniejszych i późniejszych już nie występują (zob. Tabela 3).

№	Włók	Imię i nazwisko	Włók	Włók	Włók	Włók
1	1 1/2	Jan Szymon	1/2	1/2	1/2	2 2
2	2 1/2	Leopold Szymon	1/2	1/2	1/2	3 3
3	3 1/2	Jeremi Borysiuk	1/2	1/2	1/2	3 3
4	4 1/2	Jan Chrystian	1/2	1/2	1/2	3 3
5	5 1/2	Jan Barysiuk	1/2	1/2	1/2	3 3
6	6 1/2	Jan Kubiak z Kowalew	1/2	1/2	1/2	3 3
7	7 1/2	Jan Laska	1/2	1/2	1/2	3 3
8	8 1/2	Jan Daniuk z Perzysk	1/2	1/2	1/2	3 3
9	9 1/2	Hanuska Ułowa	1/2	1/2	1/2	3 3
10	10 1/2	Jan Szymon	1/2	1/2	1/2	3 3
11	11 1/2	Jan Laska	1/2	1/2	1/2	3 3
12	12 1/2	Jan Romanuk z Perzysk	1/2	1/2	1/2	3 3
13	13 1/2	Jan Romanuk z Perzysk	1/2	1/2	1/2	3 3

Il. 1. Fragment pierwszej strony inwentarza Hanny z 1736 r. Źródło: AGAD, AR XXV, sygn. 3792, k. 142, Inwentarz folwarków Sławatyczkich 1736 r., [miasteczko Hanna]. Informacje zawarte we fragmencie inwentarza od lewej: dymy, woły, konie, synowie, imię i nazwisko/miano gospodarza, wykonywany zawód, podział na włóki: ciągle, czynszowe, żytnie na 3 snop, jarzynne na 3 snop, wolne, dni pańszczyzny [tekst nieczytelny].

Tabela 3. Budynek, ulice, arenda i grunty rolne wzmiankowane w inwentarzach/ rewizjach Hanny.

Rok	Dwór	Cerkiew	Ulice (nazwy ulic)	Arenda	Włóki	Folwarki	Ogrody	Zagony (stajowe)
1718						■		
1728	■	■			■	■	■	
1736				■	■	■	■	
1737	■	■		■	■	■	■	
1738/A	■	■		■	■	■	■	
1738/B	■	■		■	■	■	■	
1741	■	■		■	■	■	■	
1742	■	■	■	■	■	■	■	
1745	■	■		■	■	■	■	■
1746/A								■
1746/B	■	■		■	■	■	■	■
1764/A				■	■		■	
1764/B		■		■	■	■	■	

Źródło: AGAD, AR XXV, sygn. 3787/1, 3791–3797, 3801, 3802/1, 3802/2, 3804, 3805.

Kodeń

Więcej informacji dostarczają inwentarze dla Kodnia, pochodzące z lat 1749, 1751 i 1757. Inwentarze z 1751 i 1757 r. mogły być sporządzone w związku z odziedziczeniem dóbr przez kolejnego spadkobiercę¹⁵. Wszystkie inwentarze zawierają listę właścicieli działek, z adnotacją o wy-

¹⁵ W latach 1703–1751 IX właścicielem Kodnia był Jan Fryderyk, X właścicielem w latach 1751–1757 Jan (zm. 1757), XI właścicielką w latach 1757–1800 była natomiast Elżbieta z Brannickich (1733–1800), A. Tłomacki, *Sapiehowie kodeńscy...*, s. 291–292.

konywanym zawodzie; każdy dom/dym numerowano. W 1749 i 1751 r. spisywano mieszczan według ulic. Wielkość działek mieszkalnych (płaców) wyrażano w prętach (wolne, płatne, puste). Podobnie jak w Hannie, przy każdym mieszkańcu podawano wielkość nadziału gruntu rolnego (włóka), a także morgi (zob. Tabela 4). Oprócz tego odnotowywano liczbę dni przepisanej pańszczyzny, liczbę synów, córek, koni, wołów, wysokość osepnego (z żyta i owsa), liczbę pni z pszczołami, daninę z kapłonów i pieprzu (tylko Żydzi) oraz czynsz z dymu (zob. Ilustracja 2). Analogicznie jak w Hannie, na końcu podawano dokładne zestawienie wszystkich rodzajów gruntów, będących w posiadaniu mieszczan, liczbę domów, inwentarza żywego oraz podsumowanie całego dochodu (z dokładnym wyliczeniem).

Tabela 4. Rodzaje informacji podawanych w inwentarzach/rewizjach Kodnia.

	Ulice	Działki mieszkalne (pręty)	Działki mieszkalne (płace)	Liczba wszystkich właścicieli	Żydzi	Synowie chrześcijańscy	Córki chrześcijańskie	Zawody	Dymy	Woly	Konie	Włóki	Ogrody	Morgi	Prowent	Powinności
1599	■	■		■	■			■				■	■			■
1699	■	■	■	■	■			■				■		■		
1749	■		■	■	■	■	■	■	■	■	■			■	■	
1751	■		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■		■		
1757				■	■	■	■		■							

Źródło: AGAD, AR XXV, sygn. 1694, 1695, 1695/1; Archiwum Narodowe Kraków (dalej: ANK), Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów (dalej: AMCh), sygn. 951, 997.

Oprócz tego lustratorzy wzmiankowali różne budynki, takie jak kościół, cerkiew, szkołę, szpital, domy skarbowe, karczmę, rzeźnię, a także nazwy ulic (zob. Tabela 5). Inwentarze z 1749 i 1751 r. nie różnią się zasadniczo od siebie, zaś od normy odbiega trzeci inwentarz (1757 r.), gdzie urzędnicy skupili się na podaniu liczby właścicieli domów, liczby synów, córek (w podsumowaniu).

	Domy	Synagoga	Paroh	Wozny	Konie	Dni	Złote	Grosze
1								5 9
4								1
2								2
2								2 15
1								1
1	1	1	2	2		1		4 20
1	1	3	3	3		1		5
2								15
1								2
2		1	1	2				2 10
1								7
4	1	3		2		1		5 20
4								1
2								15
2								3
2		1	1	1				2 25
2								2

Il. 2. Fragment inwentarza (rewizji) Kodnia z 1749 r. Źródło: AGAD, AR XXV, sygn. 1694, k. 54, Rewizya Miasta Kodnia z... [1749 r.]. Informacje zawarte we fragmencie inwentarza od lewej: półwłóczki, morgi, [place?] czynszowe, osiadłe, imię i nazwisko gospodarza, wykonywany zawód, domy, synowie, córki, woły, konie, dni [pańszczyzny], [wysokość czynszu z działki mieszkalnej], złote, grosze.

Spośród głównych budynków w inwentarzach z 1749 i 1751 r. wzmiankowano tylko kościoł i cerkwie, szpital, domy skarbowe, a także nazwy ulic. Szkołę poświadczono w źródle z 1751 r. (zob. Tabela 5).

Tabela 5. Główne budynki wzmiankowane w inwentarzach/rewizjach Kodnia.

Rok	Zamek	Kościół, cerkiew	Szkoła	Szpital	Dworek	Dom skarbowy	Nazwy ulic
1599	■	■					■
1699		■	■	■	■		■
1749		■		■		■	■
1751		■	■	■		■	■

1757							
------	--	--	--	--	--	--	--

Źródło: AGAD, AR XXV, sygn. 1694, 1695, 1695/1; AMK, AMCh sygn. 951, 997. Z innych budynków w Kodniu lustratorzy zarejestrowali tylko karczmę (oba źródła), rzeźnię żydowską (1749), a także cegielnię (1749) (zob. Tabela 6).

Tabela 6. Budynki związane z produkcją i przetwórstwem żywności oraz inne wzmiankowane w inwentarzach/rewizjach Kodnia.

Rok	Spichlerz	Słodownia	Karczma	Rzeźnia	Winnica	Piekarnia	Browar	Łażnia	Cegielnia
1599	■	■			■	■	■	■	
1699									
1749			■	■					■
1751			■						
1757									

Źródło: AGAD, AR XXV, sygn. 1694, 1695, 1695/1; AMK, AMCh sygn. 951, 997.

O wiele częściej podawanymi w inwentarzach informacjami były te dotyczące gruntów rolnych, a więc włók, morgów, ogrodów oraz łąk. Pod względem kompletności tych danych przeważał inwentarz z 1751 r., gdzie poświadczono wszystkie rodzaje gruntów; we wcześniejszym źródle odnotowano tylko włóki i morgi (zob. Tabela 7).

Tabela 7. Rodzaje gruntów rolnych wzmiankowane w inwentarzach/rewizjach Kodnia.

Rok	Włóki	Morgi	Ogrody	Łąki
1599	■		■	
1699	■	■		
1749	■	■		
1751	■	■	■	■
1757				

Źródło: AGAD, AR XXV, sygn. 1694, 1695, 1695/1; AMK, AMCh sygn. 951, 997.

Sławatycze

Najobszerniejszym materiałem źródłowym dysponujemy dla Sławatycz, bo aż 26 inwentarzami z 19 różnych lat (po dwa inwentarze z 1679, 1685, 1722, 1738, 1743, 1746 i 1764 r.)¹⁶. Formularz był na ogół jednolity (z drobnymi wyjątkami). Spośród 26 źródeł tylko w przypadku czterech zachowała się informacja o sporządzającym. Zamiennie do inwentarza używano terminu rewizja; była to rewizja/inwentarz gruntów, pól/majętności/fołwarków/państwa/ miasta Sławatycze (zob. Ilustracja 3). W przypadku niektórych zdublowanych inwentarzy/rewizji widzimy znaczne różnice między nimi, zarówno pod względem ilościowym, jak i jakościowym. Np. w jednym z dwóch inwentarzy z 1738 r. podano liczbę włók, fołwarków, a także wysokość prowentu, a w drugim nie. Ponadto, jeśli porównamy choćby szacunkową liczbę ludności, dostrzega się duże rozbieżności. Niewykluczone, że oba inwentarze wzajemnie się uzupełniały.

Archiwalia te, podobnie jak w przypadku poprzednich miejscowości, różnią się między sobą rodzajami zawartych w nich informacji, jednak na ogół cechuje je jednolity formularz. Tylko w 7 inwentarzach zawarto informacje o sporządzających (zob. Ilustracja 3); z nazwiska znamy tylko 6 urzędników – Walentego Dębowskiego (inwentarz z 1679/A r.), Michała Łyszkiewicza (inwentarz z 1685/A r.), „ImP” Jeziornickiego (inwentarz z 1693 r.), Hieronima Koziatulskiego (rewizja z 1726 r.), Dawida Jakubowicza (rewizja z 1728 r.) oraz NN. Szawulkiewicza (rewizja z 1745 i inwentarz z 1746/B).

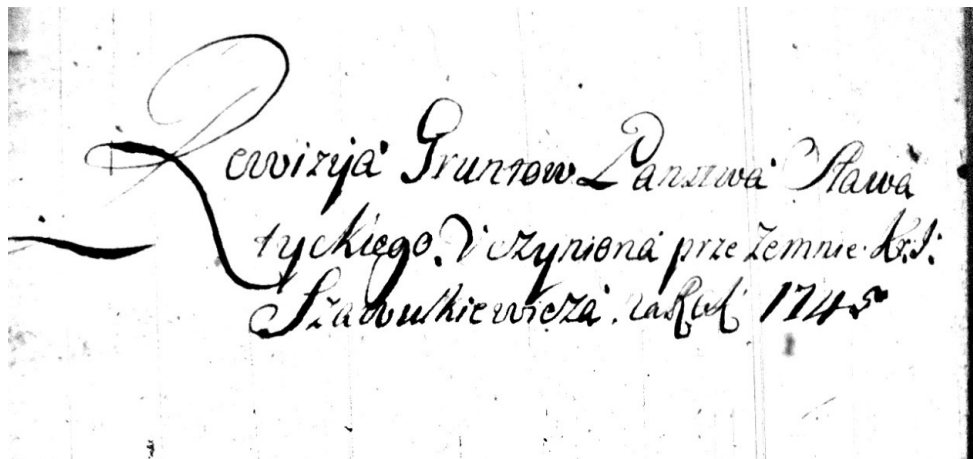
Od wcześniejszych inwentarzy różni się znacząco źródło z roku 1764¹⁷. Na początku tego inwentarza, przed spisem mieszkań, podawano ogólną informację o położeniu geograficznym miasta, rozmiarach rynku¹⁸. W tymże inwentarzu po raz pierwszy w stosunku do poprzednich zarejestrowano podział na domy chrześcijańskie i żydowskie (pierwsza kolumna), zaś w ostatniej określano wysokość czynszu i daniny naturalnej z danej działki, zaczęto również dodawać adnotacje typu „do zabudowania”,

¹⁶ W AGAD, w tym samym zespole, przechowywanych jest również kilka inwentarzy dziewiętnastowiecznych, z lat 1801, 1810, 1814, 1815, 1819, 1835–1837, 1839.

¹⁷ Warto także wspomnieć o wyjątkowo starannym dukcie pisma urzędnika, co w przypadku wcześniejszych źródeł należało do rzadkości.

¹⁸ AGAD, AR XXV, sygn. 3805, k. 1, Inwentarz majątności Sławatycze 1764 r.: „To Miasto w Położeniu nad Rzeką Portową Bugiem z Zamczyskiem Starym wysoko Płasko w Kwadrat wysypanym Circiter Fossą opasanym u ktorego ze trzech stron Fossa stara ruynująca się, z Czwartey zas Rzeką płynie, oraz z Rynkiem w Kwadrat Zabudowanym maiącym w Szerz Mierniczych Prętów Osiemnascie, a wzdłuż Dwadziescia Siedym, y pułtora [sic!] Łokcia”.

„ogrodem”, „Bug zabrał” (zob. Ilustracja 5). Pierwszy raz także urzędnicy informowali o wezwaniu cerkwi parafialnej („Cerkiew założenia NP. Różańcowey z Cmentarzem y Plebanią”¹⁹). W dalszej części inwentarza zawarto szczegółowe opisy niektórych budynków (młynów, rezydencji ekonomicznej, solarni skarbowej). Pewnym *novum* było „Ograniczenie Państwa Sławatyckiego” – opis granic całego kompleksu dóbr²⁰, a także odpis z księgi grodzkiej brzeskiej oświadczenia urzędnika przeprowadzającego lustrację dóbr²¹.

Il. 3. Strona tytułowa inwentarza (rewizji) dóbr sławatyckich z 1745 r. z informacją o sporządzającym. Źródło: AGAD, AR XXV, sygn. 3801, k. 1, Rewizja gruntów państwa Sławatyckiego 1745 r.

W inwentarzach/rewizjach sławatyckich można wyróżnić kilka zasadniczych części, jednak nie sporządzano ich w określonej kolejności. W jednej z części rejestrowano nazwy ulic, liczbę właścicieli działek mieszkalnych (w placach), Żydów (niektóre inwentarze osobno, inne razem z chrześcijanami), w kilku liczbę synów i w jednym liczbę córek. Przy nazwiskach mieszczan dopisywano wykonywany przez nich zawód. Sporadycznie przy nazwisku podawano liczbę dobytku gospodarskiego.

¹⁹ AGAD, AR XXV, sygn. 3804, k. 6, Rewizja gruntów państwa Sławatyckiego 1746 r.

²⁰ AGAD, AR XXV, sygn. 3804, k. 9–103, Inwentarz państwa Sławatyckiego 1764 r.

²¹ Ibidem, k. 106–107.

Tabela 8. Ulice, liczba właścicieli, Żydzi, synowie chrześcijańscy, córki chrześcijańskie, dymy i zawody wzmiankowane w inwentarzach Sławatycz (1656–1765).

Rok	Ulica	Liczba właścicieli	Żydzi	Synowie chrześcijańscy	Córki chrześcijańskie	Dymy	Zawody
1656 v	■	■	■				■
1679/A v	■	■	■				■
1679/B v	■	■	■				■
1685/A v	■	■	■				■
1685/B v	■	■	■				■
1693 v	■	■	■				■
1718 v	■	■	■				■
1722/A «	■	■					■
1722/B «	■	■	■				■
1726 «	■	■	■				■
1728 «	■	■	■				■
1736 v	■	■	■				■
1737 «	■	■	■				■
1738/A v	■	■	■	■		■	■
1738/B «	■	■	■				■
1741 «	■	■	■	■		■	■
1742 v	■	■	■	■		■	■
1743/A ❖	■	■	■	■		■	■
1743/B ◆	■	■	■	■		■	■
1744 «	■	■	■	■		■	■
1745 «	■	■	■	■		■	■
1746/A «	■	■		■		■	■
1746/B v	■	■	■	■		■	■
1764/A v	■	■	■	■	■	■	■

1764/B v	■	■	■			■	■
1765 v	■	■	■			■	■

*v inwentarz; « rewizja; ◆ podanie

Źródło: AGAD, AR XXV, sygn. 3781, 3783/1, 3783/2, 3784/1, 3784/2, 3785, 3787/1, 3788–3797, 3789/1, 3789/2, 3800, 3801, 3802/1, 3802/2, 3804–3805; Miejska Biblioteka Publiczna w Białej Podlaskiej, sygn. MN–542, brak paginacji, Inwentarz Imć Pana Przeździeckiego autentyczny Państwa Sławatyckiego [1765 r.].

Informacje o gruntach rolnych – włókach (22/25) i folwarkach (22/25), prowencie (18/25) powinnościach mieszczan (18/25) umieszczano w większości inwentarzu/rewizji (zob. Tabela 9).

Tabela 9. Informacje o włókach, folwarkach, prowencie, powinnościach mieszczan i sporządzającym zawarte w inwentarzach/rewizjach Sławatyccz.

Rok	Włóki	Folwarki	Prowent	Powinności	Sporządzający
1656 v	■	■			
1679/A v	■	■	■	■	■
1679/B v					
1685/A v	■	■	■	■	■
1685/B v	■	■	■	■	
1693 v	■	■	■	■	■
1718 v	■	■	■	■	
1722/A «	■				
1722/B «	■	■			
1726 «	■	■	■		■
1728 «	■	■	■		■
1736 v	■	■	■	■	
1737 «	■	■	■	■	
1738/A v				■	
1738/B «	■	■	■	■	
1741 «	■	■	■	■	
1742 v	■	■	■	■	
1743 ❖	■	■	■	■	
1743/A ◆	■	■	■	■	
1744/B «	■	■			
1745 «	■	■	■	■	■

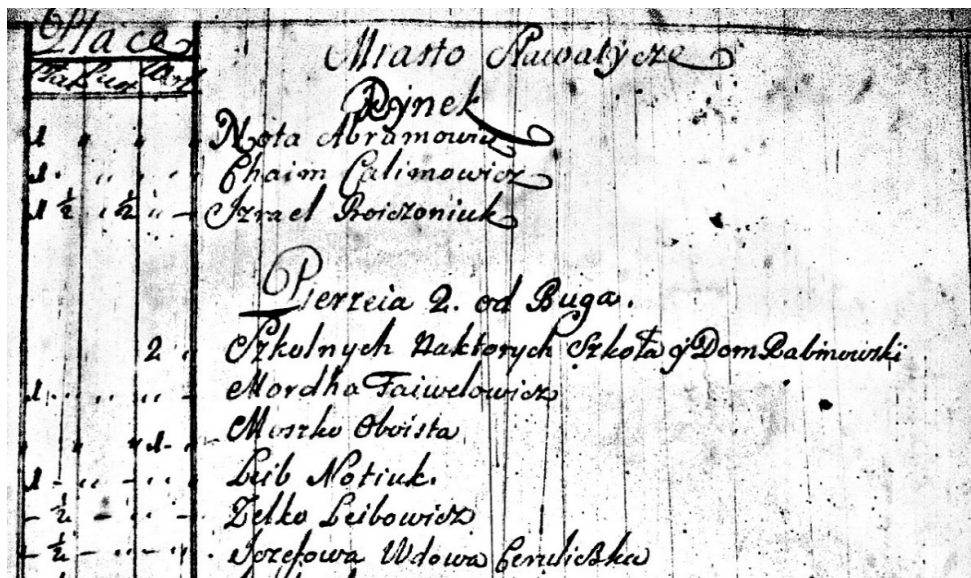
1746/A «		■		■	
1746/B v	■	■	■	■	■
1764/A v	■	■	■	■	■
1764/B v	■	■	■	■	
1765 v		■	■		■

v inwentarz; « rewizja; ◆ podanie

Źródło: AGAD, AR XXV, sygn. 3781, 3783/1, 3783/2, 3784/1, 3784/2, 3785, 3787/1, 3788–3797, 3789/1, 3789/2, 3800, 3801, 3802/1, 3802/2, 3804–3805; Miejska Biblioteka Publiczna w Białej Podlaskiej, sygn. MN–542, brak paginacji, Inwentarz Imć Pana Przedzdieckiego autentyczny Państwa Sławatyckiego [1765 r.].

W dalszej części następowało wyliczenie mieszczan użytkujących folwarki oraz włóki miejskie (wielkość wyrażona w zagonach). Grunty te, podobnie jak działki mieszkalne, dzieliły się na płatne i wolne. Na końcu podliczano wszystko.

Zwieńczeniem inwentarza/rewizji było określenie powinności mieszczan (opłaty, czynsze, pańszczyzna), podsumowanie dochodu z miasta, zwykle ze wskazaniem jednostkowych opłat. Na ogół robiono to w taki sam sposób, pewne niewielkie zmiany zauważamy w źródłach z 1764 r.

Il. 4. Fragment inwentarza Sławatycz z 1728 r. Źródło: AGAD, AR XXV, sygn. 3791, k. 8, Rewizja majątności Sławatyckiej 1728 r.

Najczęściej podawanymi w inwentarzach/rewizjach sławatycznych informacjami były nazwy ulic, liczba właścicieli, zawody, liczba właścicieli żydowskich, włóki, folwarki, dochody (prowent), powinności. Od 1738 r. zaczęto ponadto podawać liczbę córek i synów chrześcijańskich, a także liczbę dymów (tożsame z właścicielami działek mieszkalnych). Podkreślić należy, że między inwentarzami/rewizjami z tego samego roku niejednokrotnie dostrzegamy znaczne różnice ilościowe (patrz Tabela 9), np. w liczbie właścicieli, czy też pomijano zupełnie inne; prawdopodobnie mogły one się uzupełniać.

Dymy	Pierwsza Kwartera Lynku od Bugu..	Place			Czynsz		
		plate	wolne	suwe	Mts	suwe	zadaj
	Pod Szkodą żydowska siba. Rabim pogorzalą czypalem żydow. kim y Lania						
	1 Lejba Mejerowicz straż			3%			
	1 Enoch Boyczon	x					22.1%
	1 Sankiel Boyczon	x					22.1%
	1 Jozef Herszkowicz	x					22.1%
	1 Izrael Zelkowiec	x		x			22.1%
	1 Aron Jurefowicz cyrulik	x					22.1%
	1 Jozef Boyczon	x					1 32
	1 Lejtko Mieszkwicz kusnierz	x					22.1%
	Benecyn Herzkowicz						

Il. 5. Fragment inwentarza Sławatycz z 1764 r. Źródło: AGAD, AR XXV, 3804, k. 4, Inwentarz państwa Sławatycznego 1764 r.

Dane źródłowe występujące w inwentarzach/rewizjach sławatycznych można podzielić na wiele rodzajów. Oprócz danych statystycznych (liczba ludności, dochody), źródła informują o warunkach fizjograficznych²² (opis granic, rzeki, lasy), istniejących budynkach municypalnych (wójtostwo, dwór, zamek, dom urzędniczy, rezydencja ekonomiczna) i innych

²² Ze względu na obszerność materiału, ograniczymy się tylko do wymienienia rodzajów danych, bez przedstawienia tabelarycznego.

(dworek), o obiektach związanych z funkcjonowaniem wspólnot religijnych (kościół, cerkiew, cmentarz, szkoła żydowska, szpital, plebanie), szlakach komunikacyjnych (nazwy ulic, gościniec, most, grobla, fosa rozdział działek), budynkach użyteczności publicznej (karczma, łaźnia), budynkach gospodarczych (folwark, stodoła, spichlerz), budynkach służących do pozyskiwania i przetwórstwa żywności (winnica, solarnia, pasieka, młyn). Dowiadujemy się także o rodzajach gruntów rolnych (folwarki, ogrody, łąki/wypusty) i o miarach powierzchni (włóki, zagony).

Szczegółowszy opis niektórych budynków zawarto dopiero w ostatnich inwentarzach, gdzie opisano wygląd i lokalizację solarni²³, spichlerza²⁴, młynów²⁵. W przypadku pozostałych budynków lustratorzy informowali tylko o ich istnieniu na danej ulicy czy miejscu; opis granic całej posiadłości sławatyckiej zawarto natomiast w inwentarzach z 1764 r.; nie znajdziemy jednak informacji o lokalizacji pól/łąk/ogrodów użytkowanych przez mieszczan.

Podsumowanie

Zaprezentowane archiwalia, jak wspomniano, pozwalają śledzić specyfikę osadnictwa na pograniczu. W artykule skupiono się na pokazaniu wyłącznie samych miasteczek – w inwentarzach/rewizjach uwzględniano również wsie wchodzące w skład posiadłości. Źródła te dotychczas nie były szczegółowo analizowane. Jednakże ich analiza następuje czasami pewnych trudności interpretacyjnych, co widzimy zwłaszcza w przypadku Hanny i Sławatycz.

²³ „Opisanie Solarni na koncu Ulicy Chełmskiej Zabudowanej. Idąc ku Folwarkowi Kuzawskiemu w lewey Ręce Solarnia Zabudowana w kwadrat mająca we Środku Szpichlerzów Dwa na Skład Soli z Drzewa kostkowego [...]. Piec z Kafel Zielonych z Piecem Chlebowym y Kominek z Gliny lepiony. [...] obok Izdebki Staienka na Koncu Goscinca. [...] między Izbą y Staienką wywrócone z Parkanem drug[fragment karty urwany]. Ta Solarnia ze wszystkim Zabudowaniem Stara zła Z[fragment karty urwany] potrzebuie reparacyi przy tey z obu stron Ogrody nie wielkie”, AGAD, AR XXV, sygn. 3804, k. 26, Inwentarz państwa Sławatyckiego 1764 r.

²⁴ Opis jednego ze spichlerzy: „1mo Zulicy Chełmskiey naprawey ręce niedaleko Dworku ImPana Grodeckiego nad Samym Bugiem iest Stojący nieczynny[?], ogrodzony ani oparkniony iednym Szczytem od Bugu adrugim od Ulicy Tarciami Zabitemi”, AGAD, AR XXV, sygn. 3794, k. 4, Inwentarz Państwa Sławatyckiego [...] 1738 r.

²⁵ Opis jednego z młynów na Bugu: „Opisanie Młynu Buznego Mieyskiego. Młyn na Bugu Rzece pływający Tarciami obity a zwierzchu Tarciami Kryty Dobry ze wszystkim żelazem [...] Za Zamczyskiem Starym pod Cerkwią Grobla dla przechodzących Statkow roznych poruynowana”, AGAD, AR XXV, sygn. 3804, k. 24, Inwentarz państwa Sławatyckiego 1764 r.

Tabela 10. Informacje o sporządzającym i inne elementy socjotopograficzne wzmiankowane w inwentarzach/rewizjach Hanny, Kodnia i Sławatycz.

	Sporządzający	Liczba właścicieli	Synowie chrześcijańscy	Córki chrześcijańskie	Żydzi	Zawody
Hanna	■	■				■
Kodeń		■	■	■	■	■
Sławatycze	■	■	■	■	■	■

Opracowanie własne autora.

Między inwentarzami/rewizjami Hanny, Kodnia i Sławatycz można wyodrębnić pewne cechy wspólne i różnice. W każdym z inwentarzy podstawowym elementem był spis gospodarzy (właściciele działek mieszkalnych) oraz wykonywany przez nich zawód. Jednakże liczba wzmiankowanych w tych archiwaliach rzemieślników mogła być w rzeczywistości znacznie wyższa, na co zwrócił uwagę m.in. Stanisław Alexandrowicz²⁶. W Kodniu i Sławatyczach, w niektórych inwentarzach, przy nazwiskach/mianach mieszczan odnotowywano liczbę synów i/lub córek, zaś we wszystkich odnotowywano ludność żydowską, przeważnie osobno²⁷ (zob. Tabela 10).

Tabela 11. Elementy topografii miejskiej wzmiankowane w inwentarzach/rewizjach Hanny, Kodnia i Sławatycz.

	Ulica	Rozdział działek/placów	Dymy	Budynki (municipalne, inne)	Karczmy	Młyny
Hanna	■	■			■	

²⁶ Badacz ustalił, że rzeczywista liczba rzemieślników mogła być nawet 3-4 razy większa, niż podają to źródła, S. Alexandrowicz, *Kierunki produkcji rzemieślniczej i przemysłowej w miasteczkach Białorusi i Litwy (XVI do połowy XVII w.)*, „Zeszyty Naukowe UAM. Historia”, 47, 1964, z. 6, s. 26. Nieprzyznawanie się do wykonywanego zawodu mogło być podyktowane chęcią uniknięcia dodatkowego opodatkowania.

²⁷ W Sławatyczach niemalże wszystkie działki rynkowe były w posiadaniu Żydów. W niektórych inwentarzach Żydzi byli spisywani osobno, w innych razem z chrześcijanami, jednak z adnotacją „Żyd”. W przypadku Kodnia Żydzi byli spisywani razem z chrześcijanami; o ich pochodzeniu etnicznym świadczy podatek w postaci 2 kamieni pieprzu.

Kodeń	■	■	■	■	?	
Sławatycze	■	■	■	■	■	■

Opracowanie własne autora.

W prawie wszystkich inwentarzach/rewizjach Hanny, Kodnia i Sławatycz rejestrowano wielkość działek mieszkalnych, wyrażaną w placach²⁸. Jak wspomniano wcześniej, nazwy ulic w Hannie notuje tylko jeden inwentarz (1742 r.), w Kodniu dwa (1749, 1751), zaś w Sławatyczach każdy inwentarz²⁹. W Kodniu w każdym inwentarzu numerowano domy, w Sławatyczach zaś tylko w niektórych. W inwentarzach Hanny, oprócz wzmianek o karczmie, brak jest informacji o innych budynkach. Obfitych informacji na temat budynków różnego przeznaczenia dostarczają inwentarze Kodnia i Sławatycz. Młyny wzmiankuje się wyłącznie w Sławatyczach (zob. Tabela 11).

We wszystkich trzech miastach lustratorzy poświadczali włóki miejskie, ogrody w Hannie i Kodniu, folwarki w Hannie i Sławatyczach, morgi tylko w Kodniu. Opis granic posiadłości sporządzono dla Kodnia i Sławatycz (tylko jeden inwentarz z 1764 r.) (zob. Tabela 12).

Tabela 12. Rodzaje gruntów rolnych i opis granic wzmiankowane w inwentarzach/rewizjach Hanny, Kodnia i Sławatycz.

	Ogrody	Włóki	Folwarki	Morgi	Opis granic
Hanna	■	■	■		
Kodeń	■	■		■	■
Sławatycze		■	■		■

Opracowanie własne autora.

Najwięcej zbieżności w formularzach dostrzegamy w przypadku poświadczania takich elementów jak prowent, wysokość opłat/czynszów czy określenie powinności mieszczan. Żywy inwentarz będący w posiadaniu mieszczan odnotowywano tylko w Kodniu (zob. Tabela 13).

²⁸ Wielkości działek mieszkalnych nie podawano w jednym z dwóch inwentarzy z 1738 r., zarówno dla Hanny, jak i dla Sławatycz.

²⁹ Opis miasta, w przypadku Sławatycz, rozpoczynano od rynku, jednak potem nie było określonego schematu co do ulic.

Zaprezentowane archiwalia są niezwykle interesującym źródłem, które z powodzeniem może być wykorzystywane przez badaczy z różnych dziedzin (np. onomastów³⁰, polonistów). Zaznaczyć jednak musimy, że źródła te nie zawsze oddawały stan rzeczywisty miasta, na co zwracało już uwagę wielu historyków, nierzadkie były przypadki celowego ukrywania swojego zawodu. Źródła te wymagają dalszych badań. Zagadnieniem wartym szczególnej analizy są np. działy własnościowe wewnątrz ulic, co dałoby się przebadać na podstawie inwentarzy Hanny i Sławatycz. Cennych wniosków dostarczyłoby porównanie choćby pozostałych dawnych miast zachodniej części powiatu brzeskoliteńskiego, nie wspominając już o miastach Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Tabela 13. Żywy inwentarz, prowent, opłaty/czynsze i powinności wzmiankowane w inwentarzach/rewizjach Hanny, Kodnia i Sławatycz.

	Żywy inwentarz	Prowent	Opłaty/ czynsz	Powinności
Hanna		■	■	■
Kodeń	■	■	■	■
Sławatycze		■	■	■

Opracowanie własne autora.

Streszczenie

W Archiwum Warszawskim Radziwiłłów w Dziale XXV – Inwentarze Dóbr Radziwiłłowskich – znajduje się obszerny zasób archiwalny dotyczący m.in. Hanny, Kodnia oraz Sławatycz. Miejscowości te w okresie staropolskim znajdowały się w zachodniej części powiatu brzeskoliteńskiego województwa brzeskoliteńskiego Wielkiego Księstwa Litewskiego, przez kilkaset lat cieszyły się statusem miejskim, jednak w wieku XIX utraciły prawa miejskie (Hanna 1546–1821, Kodeń 1511–1869, Sławatycze 1519–1869). Urzędnicy przeprowadzający co pewien czas lustracje dóbr radziwiłłowskich odnotowywali liczbę gospodarzy, zawody, wielkość i liczbę działek, wysokość opłat oraz powinności mieszczan i wiele innych danych przydatnych w administrowaniu tych miejscowości. Archiwalia te stanowią cenne źródło do oszacowywania liczby ludności, badań nad strukturą zawodową, etniczną i wyznaniową małych miast w okresie przedrozbiorowym. W artykule

³⁰ Zob. np. M. Olejnik, *Antroponimia starostwa grabowieckiego (XVI–XVIII w.)*, Lublin 2019.

wskazano na wartość źródłową zawartą w archiwaliach tego rodzaju i przydatność tych źródeł w badaniach nad historią regionalną.

SŁOWA KLUCZOWE: Hanna; Kodeń; Sławatycze; Wielkie Księstwo Litewskie; pogranicze; małe miasta; inwentarze gospodarcze

Summary

Materials in the Radziwiłł Warsaw Archives (Central Archives of Historical Records) and their usefulness for research on the history of former urban centers (Hanna, Kodeń, Sławatycze). In the Warsaw Radziwiłł Archives, Department XXV – Inventories of Radziwiłł Properties, there is an extensive archival resource concerning, among others, Hanna, Kodeń and Sławatycze. In the Old Polish period, these towns were located in the western part of the Brześć Litewski powiat of the Brześć Litewski Voivodeship of the Grand Duchy of Lithuania for several hundred years, but in the nineteenth century they lost their municipal rights (Hanna 1546–1821, Kodeń 1511–1869, Sławatycze 1519–1869). Officials who periodically inspected the Radziwiłł estate recorded the number of landlords, occupations, size and number of plots, the amount of fees and obligations of the townspeople, and many other data useful in administering these places. These archives are a valuable source for population estimation, research on the professional, ethnic and religious structure of small towns in the pre-partition period. The article indicates the source value contained in archives of this type and the usefulness of these sources in research on regional history.

KEY WORDS: Hanna; Kodeń; Sławatycze; Grand Duchy of Lithuania; borderlands; small towns' economic inventories

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum Główne Akt Dawnych

- Archiwum Warszawskiego Radziwiłłów Działu XXV
Hanna
 - sygn. 3787/1, k. 22–23, Inwentarz majątku Sławatycze 1718 r., miasteczko Hanna.
 - sygn. 3791, k. 20–24, Rewizja majątności Sławatyckiej 1728 r., miasteczko Hanna.
 - sygn. 3792, k. 142–145, Inwentarz folwarków Sławatyczkich 1736 r., miasteczko Hanna.
 - sygn. 3793, k. 69–74, Rewizja gruntów majątności Sławatycze 1737 r., miasteczko Hanna.
 - sygn. 3794, k. 34–35, Inwentarz Państwa Sławatycckiego [...] 1738 r., miasteczko Hanna.

- sygn. 3795, k. 67–72, Rewizja gruntów majątności Sławatycze 1738 r., miasteczko Hanna.
- sygn. 3796, k. 67–74, Rewizja pól z majątności Sławatyckiej 1741 r., miasteczko Hanna.
- sygn. 3797, k. 78–86, Inwentarz inaczej rewizja państwa Sławatyckiego 1742 r., miasteczko Hanna.
- sygn. 3801, k. 54–58, Rewizja gruntów państwa Sławatyckiego 1745 r., miasteczko Hanna.
- sygn. 3802/1, k. 30–33, Rewizja gruntów państwa Sławatyckiego 1746 r., miasteczko Hanna.
- sygn. 3802/2, k. 46–49, Inwentarz majątności Sławatycz 1746 r., miasteczko Hanna.
- sygn. 3804, k. 76–78, Inwentarz państwa Sławatyckiego 1764 r. wieś Hanna.
- sygn. 3805, k. 65–67, Inwentarz majątności Sławatycze 1764 r., wieś Hanna.

Kodeń

- sygn. 1694, k. 49–83, Rewizya Miasta Kodnia z... [1749 r.].
- sygn. 1695/1, k. 11–14, Opisanie Miasta Kodnia [1751 r.].
- sygn. 1695, k. 2–10, Inwentarz Miasta Kodnia cum Attinentiis 15 Aprilis 1757 Anno Sporządzony.

Sławatycze

- sygn. 3781, k. 1–9, Inwentarz sławatycki 1656 r.
- sygn. 3783/1, k. 1–24, Inwentarz folwarku Sławatycze 1679 r.
- sygn. 3783/2, k. 3–8, Inwentarz folwarku Sławatycze 1679 r.
- sygn. 3784/1, k. 3–22, Inwentarz majątności Sławatyckiej 1685 r.
- sygn. 3784/2, k. 2–16, Inwentarz majątności Sławatyckiej 1685 r.
- sygn. 3785, k. 1–23, Inwentarz majątności Sławatyckiej 1693 r.
- sygn. 3787/1, k. 1–13, Inwentarz majątku Sławatycze 1718 r.
- sygn. 3788, k. 3–11, Rewizja majątności Sławatycze 1722 r.
- sygn. 3789, k. 1–11, Rewizja majątności Sławatycze 1722 r.
- sygn. 3789, k. 1–13, Rewizya uczyniona Maiętności Sławatyckiej in A 1722 24 Juny.
- sygn. 3790, k. 27–41, Rewizja majątności Sławatycze 1726 r.
- sygn. 3791, k. 1–14, Rewizja majątności Sławatyckiej 1728 r.
- sygn. 3792, k. 27–42, Inwentarz folwarków Sławatyckich 1736 r.
- sygn. 3793, k. 14–30, Rewizja gruntów majątności Sławatycze 1737 r.
- sygn. 3794, k. 30–33, Inwentarz Państwa Sławatyckiego [...] 1738 r.
- sygn. 3795, k. 15–28, Rewizja gruntów majątności Sławatycze 1738 r.
- sygn. 3796, k. 10–21, Rewizja pól z majątności Sławatyckiej 1741 r.
- sygn. 3797, k. 14–22, Inwentarz Toiest rewizja państwa Sławatyckiego [...] 1742 r.
- sygn. 3789/1, k. 6, 29–35, Inwentarz podawczy dóbr państwa Sławatyckiego [...] 1743 r.

- sygn. 3789/2, k. 6, 38–40, Podanie sławatyckie ks. Ryakurowi [?] [1743 r.].
- sygn. 3800, k. 19–47, Rewizja gruntów majątności Sławatycz 1744 r.
- sygn. 3801, k. 3–14, Rewizja gruntów państwa Sławatyckiego [...] na rok 1745.
- sygn. 3802/1, k. 38–46, Rewizja gruntów państwa Sławatyckiego 1746 r.
- sygn. 3802/2, k. 2–10, Inwentarz majątności Sławatycz 1746 r.
- sygn. 3804, k. 1–26, 96–107, Inwentarz państwa Sławatyckiego [...] spisany ad usum w roku 1764 a die 27 Septembra podany.
- sygn. 3805, k. 1–13, Inwentarz majątności Sławatycze 1764 r.

Archiwum Narodowe w Krakowie

- Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, Akta prawno-majątkowe dóbr Kodeń, Wysock, Luszniw, Berezołupy, Olszany, Lubuszów, Sejny, Uzłów i inne
 - sygn. 997, k. 513–534, [Inwentarz miasta Kodnia z 1699 r.]. Sprawy majątkowe i gospodarcze dóbr i miasteczka Kodeń,
 - sygn. 951, k. 455 – 486, Inwentarz Miasta y Włości Kodeńskiej spisany 1599 r.

Miejska Biblioteka Publiczna w Białej Podlaskiej

- sygn. MN-542, brak paginacji, Inwentarz Imć Pana Przeździeckiego autentyczny Państwa Sławatyckiego [1765 r.].

Literatura

Alexandrowicz S., *Kierunki produkcji rzemieślniczej i przemysłowej w miasteczkach Białorusi i Litwy (XVI do połowy XVII w.)*, „Zeszyty Naukowe UAM. Historia”, 47, 1964, z. 6, s. 23–54.

Buczyło A., *Dokument Zygmunta Starego z 1519 roku dla Bohusza Michała Bohowitynowicza ze zgodą na lokację miasta w Sławatyczach*, „Nadbużańskie Sławatycze”, 21, 2020, s. 101–108.

Demidowicz T., *Hanna – zarys dziejów*, Biała Podlaska 2010.

Demidowicz T., *Kodeń – zarys dziejów*, Biała Podlaska 2006.

Demidowicz T., *Sławatycze – zarys dziejów*, Biała Podlaska 2003.

Kołodziejczyk R., *Zamiana miast na osady w Królestwie Polskim*, „Kwartalnik Historyczny”, 68, 1961, z. 1, s. 191–200.

Lewczuk G., Lewczuk M., „*Inwentarz Państwa Sławatyckiego*” z 1765 roku, „Nadbużańskie Sławatycze”, 2, 2001, s. 7–49.

Olejnik M., *Antroponimia starostwa grabowieckiego (XVI–XVIII w.)*, Lublin 2019.

Panasiuk A., *On the border of Lithuania and the Crown. The town and its owner: Sławatycze in the light of economical inventories/revision (17th–18th centuries) against the background of selected Polish towns*, [w:] *Pogranicza. Miasto – Wieś – Religijność*, red. L. Wojciechowski, Lublin 2020, s. 15–42.

Pruszkowski J., *Kodeń Sapienhów, jego kościoły i starożytny obraz Matki Boskiej Gwadelupeńskiej. Z dawnych i współczesnych źródeł*, Kraków 1898.

Smoleńska B., Zielińska T., *Archiwalia prywatne w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie (archiwa magnackie)*, „Archeion”, 38, 1962, s. 167–197.

Stebelska H., *Typy akt majątkowych epoki feudalnej w archiwach podworskich*, „Archeion”, 26, 1956, s. 152–177.

Tłomacki A., *Sapiehowie kodeńscy*, Warszawa 1996.

Złotkowski P., *Antroponimia historyczna mieszczan i chłopów Brańska i okolic w ujęciu statycznym i dynamicznym*, Lublin 2017.

Netografia:

https://agad.gov.pl/?page_id=872#XXV [dostęp: 01.01.2022].